

Новітня історія України

УДК 355.415.8(477.53-21).94«1917–1918»

І. В. Срібняк

НА СЛУЖБІ ІІ-МУ РАЙХУ І УКРАЇНИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ 1-ГО ЗАПОРІЗЬКОГО ІМЕНІ Т. ШЕВЧЕНКА ПОЛКУ НА ПІДЛЯШШІ (1917 – початок 1918 рр.)*

В статті проаналізовано організаційно-освітню діяльність вояків-українців 1-го Запорізького імені Т.Шевченка полку на Підляшші у 1917 – на початку 1918 рр., завдяки чому на окупованих німцями українських землях була впроваджена національна школа та значно послаблено впливи російської імперської ідеології. Українська таборова громада Раштату «Самостійна Україна» намагалась максимально підтримувати своїх січовиків зі складу полку, надаючи їм матеріальну та моральну допомогу. У свою чергу вояки здобували організаційний досвід та знання, які були потрібні для розбудови власної армії та національних державних інституцій.

Ключові слова: вояки-українці, школа, освіта, полонені, вчитель, 1-й Запорізький імені Т.Шевченка полк, Німеччина.

Постановка проблеми. Вивчення специфіки проходження служби вояків 1-го Запорізького імені Тараса Шевченка полку поза межами табору видається актуальним з огляду на необхідність реконструкції початків процесу творення збройних сил України модерної доби. Ще однією важливою причиною, що зумовлює актуальність цієї статті, є необхідність залучення до наукового обігу нових архівних джерел з Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України, що дозволить повніше відтворити одну з важливих складових українського національно-визвольного руху в процесі його розвитку в 1917 р.

Аналіз останніх досліджень. Дана дослідницька проблема належить до числа маловивчених у вітчизняній історіографії, бо український військовий рух у таборах полонених вояків-українців нечасто потрапляв до сфери наукових зацікавлень дослідників. Спочатку ця проблема знайшла фрагментарне висвітлення у спогадах безпосередніх учасників тих подій [1–3], які очевидно ж належать до розряду джерел. Важливе значення для розуміння процесів, що відбувались у Раштаті, мала книга О. Терлецького [4] – члена просвітнього відділу в цьому таборі. До вивчення цієї теми вдався й автор цієї статті, опублікувавши монографію з нарисом про основні прояви таборового повсякдення «раштатців» [5, 72–92], а також – статтю про розвиток січового руху в Раштаті [6]. В контексті вивчення таборової преси в часі Першої світової війни до вивчення цієї теми зверталась Н. Сидоренко [7, 95–106].

Мета. Комплексне відтворення організаційно-освітньої діяльності вояків-українців 1-го Запорізького імені Т. Шевченка полку на Підляшші у 1917 – на початку 1918 рр., завдяки якій була створена ціла мережа українських початкових шкіл у м. Біла на Підляшші.

Виклад основного матеріалу. Одним з наслідків культурно-освітньої та національно-патріотичної роботи Союзу визволення України (СВУ) в таборі Раштат стала поява значної кількості полонених з виробленим державницьким світоглядом, готових зі зброєю в руках захищати свою Батьківщину. Але їх перебування у якості полонених у Німеччині унеможливлювало безпосередню участь цієї частини таборян у державотворчих процесах в Україні, які дедалі активніше розгортались після Лютневої революції в межах колишньої Російської імперії. Між тим тривале перебування у таборі достатньою мірою розпропагандо-

---

* Статтю підготовлено завдяки сприянню Студіуму Східної Європи (Studium Europy Wschodniej) Варшавського університету, за ініціативи якого 2014 р. була започаткована щорічна Нагорода імені Івана Виговського (під почесним патронатом Президента Польщі), що вручається рішенням її Капітули з числа делегатів від 25 університетів та вищих шкіл Польщі – *авт.*

ваних та готових до негайних рішучих дій вояків-українців, могло призвести (а інколи й призводило) до емоційно-психологічних зривів, після чого такий український активіст міг бути надовго втрачений для організаційно-просвітницької роботи.

Усвідомлюючи небезпеку такого роду «перегоряння» частини таборових активістів, Берлінська централь СБУ, і зокрема її голова О. Скоропис-Йолтуховський, доклали всіх зусиль для того, аби вивільнити їх з табору шляхом зарахування на німецьку військову службу. Вже у кінці 1916 р. Пруське військове міністерство дало згоду на їх використання у складі окремого «етапового» відділу (військової комендатури) на окупованих німецькими військами українських землях. Для виконання цих функцій з числа добровольців було відібрано 26 полонених, яких на чолі з поручником М. Шаповалом виїхали у прифронтову смугу [6, 83]. У кінці березня 1917 р. їх було перебазовано до містечка Біла на Підляшші, де українські вояки спочатку перебували в німецькому військовому таборі поза містом. Внаслідок того, що цей відділ нетривалий час перебував на фронті, німецька військова влада дещо прихильніше поставилася до січовиків, дозволивши довести його кількість до 50 осіб (ще 23 січовики були відправлені з Раштату для збільшення першого у березні 1917 р.).

Повалення царату в Росії призвело до значного збільшення кількісного складу раштатської «Січі», члени якої вже розміщувались окремо від інших полонених. Приплив новобранців уможливив формування нового поповнення етапного відділу в м. Біла, коли на початку травня 1917 р. сюди прибула у повному складі сотня 1-го Запорізького полку, а в липні – ще одна. Але офіційний дозвіл розпочати культурно-освітню роботу прийшов лише в кінці травня, і тільки після цього січовики роз'їхалися до українських сіл. Їх поява у цьому регіоні була досить болісно сприйнята частиною освіченого польського населення, більше того – місцеві ксьондзи розгорнули у своїх приходах активну протиукраїнську агітацію, що значною мірою збільшувало недовіру місцевого населення до українських вояків. Як згадував М. Шаповал – «при появі Січовика молодь розбігалася, старі хрестилися, а дитячі обличчя зникали від віконних шибок, але це тягнулося недовго, народ швидко зрозумів, де правда, й вже тепер навіть в українських селах із населенням католицького обряду знаходяться численні прихильники й закладено кілька шкіл» [2, 758].

Але на тлі позитивної зміни ставлення місцевого населення до січовиків та виконуваних ним завдань, моральний стан та національні почування декого з них залишались на незадовільному рівні. Підстави для такого висновку дає справа двох січовиків (Сергія Копича і Миколи Яновського), які «відмовились нести ту задачу, яку їм доручила Громада» (йдеться про раштатську громаду «Самостійна Україна»), і фактично зламали власну присягу, дану публічно в Раштаті та скріплену їх підписами. На зборах січовиків 7-ої чети (до якої вони належали), їх відмова виконувати службу була прийнята, після чого рішенням військового міністерства Німеччини вони мали бути повернені у попередній стан (полонених) та відправлені до табору Ламсдорф. Як йшлося в листі № 17 (від 9 квітня 1917 р.) М. Шаповала до голови громади «Самостійна Україна», 8 квітня 1917 р. наказ про це був публічно оголошений перед строєм чети, після чого деградовані вояки були перевдягнені у одяг полонених та відправлені до згаданого табору [8, 2].

Перебуваючи далеко поза табором М. Шаповал між тим зберіг за собою посаду отамана 1-го Запорізького імені Тараса Шевченка полку, хоча це й створювало певні труднощі для української громади «Самостійна Україна» в Раштаті. Відсутність отамана полку деякою мірою компенсувалась активним листуванням М. Шаповала з таборовими інституціями, у т.ч. з отаманною та Генеральною старшинами раштатського табору. Так, зокрема, у своєму листі від 28 квітня 1917 р. до останньої, М. Шаповал порушив питання про те, якою могла би бути уніформа вояків його чоти як можливого зав'язку українського легіону у складі німецької армії. Він пропонував змінити емблематику – відмовитись від використання чорного німецького орла на касці, умістивши замість нього галицького лева або Архістратіга Михайла (який був присутній й на полковому прапорі).

На думку М. Шаповала, однострої українських вояків мали бути синього кольору (замість загальновійськових – червоних), кокарда – містити жовтий і синій кольори. Все це дозволило би «виявити нашу окремішність», але водночас – ці зміни не повинні були бути дуже значними. Для остаточного полагодження цієї справи М. Шаповал пропонував прово-

ду «Самостійної України» звернутись до СВУ та військового міністерства Німеччини, яке й мало санкціонувати ці зміни [9, 6–7]. У відповідь Генеральна Рада і Старшина спочатку цілком погодилась з цими змінами, хоча очевидно ж, не була уповноважена на це [9, 8–8зв.].

Але вже у 19 травня 1917 р. президія Генеральної Старшини дійшла до висновку, що «уніформа ні в яким разі не може бути змінена», та поінформувала про своє рішення М. Шаповала. Водночас таборовий провід, намагаючись матеріально підтримати січовиків, звернувся до СВУ з проханням виплачувати кожному січовику (47 осіб на той час) матеріальної допомоги у висоті 15 м. н. Своє звернення Генеральна Старшина аргументувала тим, що «до наших січовиків на Волині часто звертається з проханням допомогти чим небудь місцеве населення» [8, 10]. Напевно, що СВУ не пристало на таку пропозицію, що спонукало таборові організації використовувати власні можливості у наданні такої допомоги.

Але така практика мала й свою негативну сторону, що вимагало, думку М. Шаповала, особливої уваги з боку таборової громади. 30 травня 1917 р. М. Шаповал звернувся з листом (№ 57) до Генеральної та отаманної старшини в таборі Раштат, в якому зокрема інформував про отримання підлеглими йому вояками (ройовим Біланом і січовиком Гонтою) грошової допомоги (45 марок німецьких, далі – м.н.), які раніше приватно звернулись з таким проханням до таборових інституцій. Крім того, дехто з січовиків сподівався отримувати й частку з тих продуктів, які надходили з України та Росії як харчова допомога полоненим російської армії.

М. Шаповал поставився до таких прохань з деякими застереженнями, бо у цьому часто головну роль відігравала «особиста спритність» окремих січовиків. За його оцінкою, хоча січовики його відділу й не є всім «вщерть забезпечені», але насправді вони всі мають продовольчий пайок німецького солдата та ще й щомісячно одержують 15,90 м. н. грошового забезпечення (старшини – навіть більше). Все це робить їх харчове забезпечення «багато краще таборового життя». Більше того, виїжджаючи до сіл, січовики часто отримують додаткове харчування від українських селян. З огляду на це М. Шаповал вважав, що такі звернення січовиків та отримання ними допомоги з табору впливають деморалізуюче як на таборян, так і на вояків його відділу та виглядають «морально недобре», бо «людям зо всіма правами і льготами німецького жовніра брати те, що належить полоненим» цілком не лічить [9, 9–9зв.].

М. Шаповал вітав бажання таборової громади «тракувати січовий відділ як своїх синів», проте не вважав за можливе відривати зі скудних благодійних надходжень до табору для полонених навіть невелику частинку для, на його думку, достатньою мірою забезпечених січовиків. Очевидно, що січовики були би раді подарункам на свята, але вони мали надходити від українського суспільства, як то мало місце в УСС. Цілком неприпустимим він вважав надіслання грошей січовикам, що могло внести розбрат в їх середовище, бо всі вони раніше належали до різних таборів, і у тому випадку, коли б раштатська громада підтримувала матеріально тільки «своїх», інші січовики почувались би несправедливо обійденими [9, 9 зв.]. Проте січовики-раштатці не особливо зважали на такі перестороги, і продовжували писати листи-прохання «запомогти... скільки Ваша змога», аргументуючи це цілковитою відсутністю допомоги з дому (лист січовика Безбородька до Генеральної Старшини табору Раштат від 1 серпня 1917 р.) [8, 18].

Культурно-освітню працю січовий відділ розпочав організацією народних шкіл, заснувавши 3 червня 1917 р. першу українську школу в одному із сіл Кобринського повіту. За три дні таких шкіл вже було чотири, про що повідомляв Генеральну Старшину української громади в Раштаті М. Шаповал (лист № 66 від 6 червня 1917 р.). Водночас він звертався з проханням про надіслання підручників та відрядження сюди більшої кількості вчителів з числа полонених, що дозволило би інтенсифікувати процес трансформації місцевих російських шкіл на українські. Також М. Шаповал запропонував раштатській громаді заснувати та утримувати на свій кошт (65–80 м. н. місячно) одну школу, назвавши її «імені громади «Самостійна Україна» в Раштаті». Але фактично видатки склали більшу суму – 150 м. н., бо учителем в ній мала бути цивільна особа (80 м. н.), а крім того до кошторису на утримання школи увійшла й допомога «на бідних дітей» (30 м. н.), решта грошей мали бути витрачені на придбання шкільного приладдя [8, 11].

Це було тим більш потрібно з огляду на перенесення поляками «центру своєї роботи на нашу етнографічну територію» після того, як останні дізнались про мету перебування січо-

виків у Білій. М. Шаповал повідомляв, що заходами польських товариств були засновані чотири школи в українських селах, а в м. Білій побудовано костюл (вже в часі окупації). Але головний резерв для активізації української освітньої роботи М. Шаповал вбачав у перепрофілюванні 23 «прекрасно поставлених» російських шкіл на українські, на заваді чому була лише відсутність українських підручників [9, 10–10зв.; 10, 34].

Для об'єднання зусиль місцевої української інтелігенції та січовиків була створена «Українська Громада в Білій» (голова М. Шаповал), заходами якої було розпочато видання щотижневої української газети «Рідне Слово» (її перше число вийшло 23 червня 1917 р.), яка мала своїм завданням поширення інформації про ситуацію в Україні та освітню діяльність січовиків у м. Біла. Безпосередньо її друк забезпечувала «Редакційна колегія» у складі п'яти січовиків: Терешка (редактор), М. Слюсара (помічник редактора), М. Чалого (коректор), А. Савчука і Д. Олянчина (співробітники). Саме їх зусиллями від червня до грудня 1917 р. з'явилося 28 чисел часопису «Рідне Слово» та «Календар Української Громади в Білій на 1918 р.». «Рідне Слово» (видавалась накладом до 2000 примірників) поширювалась у Кобрині, Пінську та інших українських містах. Серед місцевого населення воно поширювалося заходами народних вчителів-січовиків, які працювали у новозаснованих (перепрофільованих з російських) школах. І хоча подеколи німецька військова адміністрація перешкоджала роботі січовиків під впливом польської агітації – це були тимчасові труднощі [7, 101–104].

Успішна робота редколегії стала можлива завдяки тим знанням, які отримали Терешко і М. Слюсар у таборі Раштат на курсах В. Сімовича, який «звернув своєчасно на них свою увагу тим, що притягнув їх до таборових часописів, проробив з ними чорну, тепер незамітну, роботу, почавши від коректи, а кінчивши на редагуванні, та в такий спосіб і виховав їх на редакторів, які... провадили своє діло в Білій самостійно» [3, 13].

Але головним здобутком січового відділу М. Шаповала була все ж таки освітня діяльність, яка спрямовувалась «Шкільною радою» у складі Д. Олянчина (голова), А. Самчука (заступник голови) і Т. Чернигівця (секретар). На правах членів до її складу входили також призначені «Радою» до кожного району шкільні інспектори та вчителі-інструктори (загалом 14 січовиків). З початком роботи із заснування українських народних шкіл «Шкільна Рада» приступила до вироблення їх програми та оприлюднила відозву до місцевого населення з проханням «домогатися своїх рідних шкіл і засновувати їх у себе». Найболючішою проблемою було забезпечення шкіл книжками й відповідними навчальними приладами. Тому «Шкільна Рада» в липні й листопаді 1917 р. двічі відряджала свого голову Д. Олянчина до Львова та Варшави для закупівлі абеток, читанок, олівців, крейди та іншого майна. Йому вдалося придбати й великі стінні мапи «Європейської Росії», на яких вже від руки визначались етнографічні кордони українських земель.

Таким чином, «Шкільній Раді» почасти вдавалося задовольняти потреби новозаснованих шкіл у книжках, одночасно вона звертала «свою увагу на матеріальний бік цивільних учителів». За пропозицією «Ради» і при підтримці М. Шаповала, вони почали отримувати невелику платню від німецьких комендатур, у межах яких перебували українські школи. Також «Рада» розпочала збирати всіх вчителів народних шкіл на т.зв. «районові конференції», перша з яких відбулася в Дивині (на Поліссі) 21 липня і 1–2 серпня 1917 р. Основним питанням конференції була необхідність створення при школах батьківських комітетів, які з часом мали перебрати на себе утримання цих шкіл. Для фінансової підтримки діючих шкіл було створено «Шкільний фонд», в якому акумулювалися кошти місцевого населення. Від 28 серпня до 10 грудня 1917 р. до «Шкільного фонду» від місцевого населення надійшло 929,52 м. н., крім того – значні кошти надійшли і від громад трьох українських таборів (від Раштату – 1300 м. н., Вецляру – 1414,08 м. н., Зальцведеля – 548,48 м. н. Загальна ж сума надходжень на підтримку українських шкіл склала 4192 м. н. [1, 141–142].

Впродовж 1917 р. кількість січовиків, які проходили службу в німецькій армії збільшувалась – станом на 7 жовтня ц.р. до проведення національно-освідомлюючої та організаційної роботи на окупованих німцями українських землях було залучено близько 200 колишніх полонених з трьох українських таборів (Раштат, Вецляр, Зальцведель). Територіально вони працювали в околицях Брест-Литовська, на Поліссю, Підляшшю (лівий берег Північного Бугу, а також у таборі полонених м. Біла). Завдяки піврічній роботі січовиків відділу

М. Шаповала до 15 грудня 1917 р. на Підляшші, Поліссі й Волині було засновано 97 народних шкіл, в яких навчалось 5546 дітей [2, 758]. Навчання в них проводили 110 учителів (59 осіб з місцевого українського населення та 51 січовиків) [11, 1,4].

Крім цих шкіл існувало також ще 19 шкіл грамоти, в яких навчалось ще 200 учнів. Деякі з цих шкіл носили імена визначних українських діячів (Т. Шевченка, Б. Хмельницького, І. Мазепи, М. Драгоманова, Б. Грінченка, М. Грушевського), ще три заклади носили назви трьох українських таборів, полонені яких на власні кошти утримували ці школи [1, 141–142]. Брак шкільних приладів внаслідок обмеженості коштів «Української Громади» та нестача фахових вчителів гальмували подальший розвиток українського шкільництва на окупованих землях. Проте, січовики намагалися відкликатися на кожне прохання про заснування шкіл, які надходили від українських сільських громад.

Якщо освітня справа на окупованих землях завдяки січовикам і їх полковнику М. Шаповалу розвивалась успішно, то їх від'їзд негативно позначився на функціонуванні таборової «Запорізької Січі» – за словами Я. Тарасовського, восени 1917 р. вона «як організація в таборі не існувала». За його ж оцінкою стану Січі – «січовики тільки того, що носили відзнаки, нові охотники вписувались до «Січі», добачаючи в приналежності «Січі» свої особисті вигоди (виїзд інвалідами на Україну)». Не відбувались і засідання кошової (отаманної) старшини. Проте коли «почало заноситися на мир з Україною», «Січ» дещо активізувалась, пробудившись з кінцем січня 1918 р. (після від'їзду полковника Січі Пархоменка до України). 21 січня 1918 р. січовики обрали собі нового полковника і одночасно заступника отамана, яким став Й. Калюжний [12].

Громади українських таборів чим могли підтримували вояків зі складу січового відділу, зокрема 5 січня 1918 р. від вецлярців до Білої надійшло три скрині (182 кг) різних «поживчих та теплих речей», що були призначені для січовиків та українського населення округи [13, 6]. Очевидно, що це зобов'язувало січовиків докладати максимальних зусиль задля розвитку національного шкільництва на окупованих українських землях, та бути прикладом чесного і безкорисливого служіння національній справі. До цього січовиків повсякчасно закликав і М. Шаповал, який завжди енергійно реагував на навіть дрібні проступки декого з січовиків.

Так, зокрема, у своєму наказі 1-му Запорізькому полку (ч. 9 від 21 січня 1918 р.) він звертав увагу січовиків та те, що дехто з їх числа припускається вчинків, які «не викличуть довіря народу до них... а лише укомпроментують», а саме – взяття у борг грошей у місцевого населення. Зовсім неприпустимим, на думку М. Шаповала, було те, що січовики вчасно не повертали своїх боргів, усіляко затягували їх «віддачу, а... при виїзді або переводі зовсім не платили». У цій ситуації М. Шаповал наказував компенсувати борг за рахунок боржника (з його платні), але надалі обіцяв усувати боржників від проведення культурно-освітньої праці [13, 14].

Ще гостріше М. Шаповал ставився до інших проявів негідної поведінки січовиків, але для таких найбільшою карою могло бути тільки відправлення до табору та поновлення у статусі полоненого. Про одного з таких січовиків – Старинського – йдеться у листі-відповіді М. Шаповала Генеральній Старшині табору Зальцведель (на її запит), який в часі «його побуту на селі зкомпрометував нашу тут ведену просвітну роботу тим, що зійшовся... з невідповідним елементом, венерично захворів, наробив боргів (2 карб[ованці]) і при від'їзді із села до шпиталю забрав навіть від своєї господині парасоль» [14, 23].

Існували й інші труднощі, про що згадував у своєму листі (від 20 січня 1918 р.) до О. Безпалька значковий «Січі» Я. Тарасовський, який скаржився на тяжкі умови праці – настільки, що «іноді до плачу доходить». «Ахіллесовою п'ятою» української освітньої справи у цей час був гострий брак вчителів з досвідом і патріотичними почуттями з числа цивільних осіб (січовики у цей час готувались до від'їзду в Україну). Ситуація була така, що Я. Тарасовський був змушений притягати до праці гімназисток 5–6 класів, які ніколи й не думали працювати в школі.

Описуючи одну з них Я. Тарасовський повідомляв, що до роботи в школі ця неназвана гімназистка «лише знала, що стріляти [очима] за хлопцями по вулиці вечером. Тепер вона в українській школі вчителькою та ще й в такий важний час, в час національного відродження українського народу». З болем в серці він продовжував далі: «Заходиш в школу, діти – золото, подивившись на вчительку, заговориш із нею про діло, а вона тобі «глазкі стріть». Скільки сили,

яку сильну волю треба мати – риторично запитував Я.Тарасовський, – щоби не вигнати таку сволоч зі школи» [15, 156–156зв.]. Але, очевидно, що це були тільки поодинокі прикрі випадки, і переважна більшість вчителюк українських шкіл добросовісно виконували свою справу.

Довший час перебуваючи в Білій, М. Шаповал не міг впливати на розвиток січового руху в таборі. Провід цієї частиною полку здійснювали його заступники, які призначались Генеральною старшиною (вони одночасно виконували й функції голови «Запорізької Січі». Станом на 27 січня 1918 р. на полковому обліку перебувало 1167 січовиків [13, 16, 18], які на думку М. Шаповала мали бути сконцентровані у м. Біла на Підляшші. Одним зі своїх останніх наказів (ч. 69 від 9 лютого 1918 р.) він повідомляв про свої заходи щодо концентрації особового складу полку в цьому містечку, сподіваючись на його переведення вглиб України, але це могло відбутись тільки у порозумінні з урядом УНР [13, 21]. Врешті-решт, після кількатижневих переговорів з членами української делегації у Бресті та керівництвом УЦР 1-й Запорізький імені Тараса Шевченка полк 31 березня 1918 р. прибув до Києва [16, 47].

На думку члена Просвітнього відділу табору Раштат О. Терлецького, головне значення січової організації у Раштаті полягало в тому, що «вона поставила українську справу на самостійній точці і показала масі, що в такому товаристві можна навчитися порядку й дисципліні» [4, 261]. Зусиллями офіцерів-українців саме на її основі у Раштаті було сформовано спеціальний український військовий відділ, що увійшов до складу німецької армії та виконував функції етапного підрозділу на українських землях. Разом з тим, особовий склад відділу провадив інтенсивну культурно-просвітню працю на Підляшші, Поліссі та Волині, які в 1917 р. перебували під німецькою окупацією.

Отже, попри військовий час та несприятливі умови січовики докладали всіх зусиль для заснування українських шкіл та підтримки національного шкільництва на окупованих українських землях. Вони «віддано та з самопосвятою працювали лише для тих наших земель і тільки лише для свого українського народу, бо їх тоді стихійно захопили й наскрізь перейняли ідеали національного його визволення» [3, 19]. Завдяки невтомній праці українських вояків на чолі з М.Шаповалом, фінансовій допомозі СВУ та українських таборових громад, а також грошовим внескам місцевого населення за весь час перебування січовиків було засновано 153 шкіл та сотень малих книгозбірень [16, 46–47].

Висновки. Діяльність членів «Запорізької Січі» табору Раштат, які належали до складу 1-го Запорізького імені Тараса Шевченка полку, а поза табором проходили німецьку військову службу із організації запілля армії II-го Рейху, а також докладали всіх зусиль для організації українського шкільництва – допровадила до кількох позитивних наслідків. По-перше, на окупованих землях була впроваджена українська школа та значно послаблено впливи російської імперської ідеології; по-друге, німецька влада переконалась у доцільності залучення українців на військову службу (хоча до їх використання у бойових операцій проти росіян було ще дуже далеко); по-третє, січовики здобували військовий вишкіл та знання, які були потрібні для розбудови (у перспективі) власної армії. Таким чином, січовики-раштатці заклали перші цеглинки у процес творення збройних сил України новітньої доби, активно долучившись у лютому-березні 1918 р. до формування 1-ої та 2-ої дивізій Синьожупанників.

Список використаної літератури

1. Невеселий І. Українське шкільництво на Підляшшу, Поліссі й Волині / І. Невеселий // Календар Української Громади в Білій на 1918 рік. – Біла, 1917. – С. 141–142.
2. Шаповал М. Українська культурна праця на Підляшшу й Полісся / М. Шаповал // Вістник СВУ. – Відень, 1917. – 25 листопада. – Ч. 48. – С. 756–759.
3. Оляничин Д. Спогади про культурно-освітню працю на Підляшшу, Поліссі й Волині в 1917 р. / Д. Оляничин // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1937. – Ч. 1. – С. 12–14.
4. Терлецький О. Українці в Німеччині 1915-1918: історія української громади в Раштаті / О. Терлецький. – Київ ; Ляйпциг, 1919. – Т. 1. – 429 с.
5. Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.) / І. Срібняк. – К., 1999. – 296 с.
6. Срібняк І. Новітня «Запорізька Січ» на чужині (творення парамілітарних структур в українському таборі Раштат, 1916 р.) / І. Срібняк // Емінак: науковий щоквартальник. – Київ ; Миколаїв, 2017. – № 1, т. 1. – С. 80–85.
7. Сидоренко Н. Національно-духовне самоствердження. – Ч. I : Українська таборова періодика часів Першої світової війни / Н. Сидоренко. – К., 2000. – С. 95–106.
8. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.40.

9. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.135.
10. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.34.
11. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.20.
12. Наказ Першому Запорізькому Т.Шевченка полку (№ 2 від 22.01.1918 р.) // Розсвіт. – Раштат, 1918, 24 січня. – Ч. 5.
13. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.137.
14. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.33.
15. ЦДАВО України, ф.4453, оп.1, спр.5.
16. Микола Шаповал (1886–1948) // Україна. – Париж, 1949. – Ч. 1. – С. 46–47.

References

1. Neveselyi, I. (1917). Ukrainian Schooling in Podlasie, Polissia, and Volyn *Kalyendar Ukrayins'Nekoyi Hromady v Biliy na 1918 rik (Kalender of the Ukrainian Community in White at 1918)*, 141-142. (in Ukr.)
2. Shapoval, M. (1917). Ukrainian Cultural Work on Pidlyash and Polissya *Vistnyk Soyuzu Vyzvolennya Ukrayiny (A Novel of the Union for the Liberation of Ukraine)*, 48 (178), 756-759. (in Ukr.)
3. Olianchin, D. (1937). Reminiscences of cultural and educational work in Podlasie, Polissya and Volhynia in 1917 *Litopys Chervonoyi Kalyny (Chronicle of Chervona Kalina)*, 1, 12-14. (in Ukr.)
4. Terletskyj, O. (1919) *Ukrainians in Germany 1915-1918: The history of the Ukrainian community in Rashtati*. Kyiv; Leipzig. (in Ukr.)
5. Sribnyak, I. (1999). *The Ukrainians captured in Austria-Hungary and Germany (1914-1920)*. Kyiv. (in Ukr.)
6. Sribnyak I. (2017). Newest «Zaporizhzhya Sich» in a foreign country (creation of paramilitary structures in the Ukrainian camp Rashtat, 1916) *Eminak*, 1(17), T.1, 80-85. (in Ukr.)
7. Sydorenko N. (2000). *National-spiritual self-affirmation: Ukrainian camp periodic period of the First World War*. T.1. Kyiv. (in Ukr.).
8. Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine, f.4406, op.1, spr.40.
9. Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine, f.4406, op.1, spr.135.
10. Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine, f.4406, op.1, spr.34.
11. Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine, f.4406, op.1, spr.20.
12. Order of the First Zaporizhzhya T.Shevchenko regiment, nr.2 of January 22, 1918 (1918). *Rozsvit (Enlightenment)*, 5(159). (in Ukr.).
13. Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine, f.4406, op.1, spr.137.
14. Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine, f.4406, op.1, spr.33.
15. Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine, f.4453, op.1, spr.5.
16. Mykola Shapoval, 1886-1948 (1949). *Ukraine*, 1, 46-47. (in Ukr.).

Abstract

Sribnyak I. In the service of II Reich and Ukraine: the organizational and educational activity of Ukrainian soldiers of the 1st Zaporizhzhya T.Shevchenko regiment on Podlasie (1917 – early 1918).

Introduction. The article analyzes the organizational and educational activity of the Ukrainian soldiers of the 1st Zaporizhzhya T. Shevchenko regiment on Podlasie in 1917 – early 1918, the formation of which was initiated in the camp of the captured Ukrainians of the Russian army Rastatt (Germany).

Purpose. Reproduction of the peculiarities of the service of the Ukrainian soldiers of the 1st Zaporizhzhya T. Shevchenko regiment as a part of the stage division of the German army in the territory of German-occupied Ukrainian lands and the definition of their achievements in the development of a national school in the city of Bila and its district.

Results. Thanks to the activities of the Ukrainian soldiers of the 1st Zaporizhzhya T. Shevchenko regiment in the town of Bila on Podlasie, a national school was introduced and the influence of Russian imperial ideology is considerably weakened. Ukrainian camp community «Independent Ukraine» tried to maximally support its Scythians from the regiment, providing them with material and moral assistance. In turn, the soldiers gained organizational experience and knowledge, which were needed to build their own army and national state institutions. The Ukrainian camps of Wezler and Salzwedel took part in the acquisition of this Ukrainian division. The organizing and educational work of Ukrainian soldiers was provided by Colonel Zaporozhian Sich of Rashatt camp Mykola Shapoval.

Originality. In order to prepare this article, archival documents stored in the Central State Archives of the supreme bodies of power and administration of Ukraine in Kyiv were used, which to date have not been largely introduced to scientific circulation.

Conclusion. Organizing and educational work enabled the founding of 153 Ukrainian elementary schools in the city of Bila on Podlasie, as well as hundreds of small bookshops, which made it possible to significantly increase the Ukrainian influence in this region. In March 1918, soldiers of the 1st Zaporizhzhya Regiment were given the opportunity to return to Ukraine. In March 1918, soldiers of the 1st Zaporizhzhya Regiment were given the opportunity to return to Ukraine, where they took an active part in the Ukrainian state-building.

Key words: Ukrainian soldiers, school, education, prisoners, teacher, 1st Zaporizhzhya regiment of T. Shevchenko, Germany.